

УДК 355.23: 355.4(477)

Андрій Васильович ЧУДИК,
*викладач кафедри особистої безпеки Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНОМУ СКЛАДУ І КУРСАНТАМ
ЩОДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-
ПРИКОРДОННИКІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗАХОДІВ
ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ У ПРОЦЕСІ
ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті розкрито методичні рекомендації науково-педагогічному складу і курсантам щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності.

Ключові слова: *підготовка, застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, етапи, методика.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні, крім державного (політичного) та кримінального, поширився й економічний та прикордонний тероризм, за допомогою якого методами силового примусу кримінальні елементи намагаються отримати якісь матеріальні блага. Методи, які при цьому застосовують терористи, – вкрай різноманітні. Це використання всіх видів насильства, викрадання дітей і дорослих (кіднепінг), захоплення транспортних засобів, заручників, різного виду диверсії, вбивства та ін. Можливе використання

© Чудик А. В.

методів психологічного тероризму, тобто прямий вплив на психіку, шантаж, залякування, погрози тощо.

Такий стан справ обумовлює те, що під час виконання персоналом Державної прикордонної служби України (ДПСУ) службових завдань досить часто можливе виникнення ситуацій, що потребують участі прикордонників у протиборстві з порушниками кордону та злочинцями, переважно в екстремальних умовах. У такому випадку результат зіткнення залежить насамперед від рівня фізичної та психологічної підготовки прикордонників, їх уміння застосовувати прийоми фізичного впливу, швидко й ефективно знешкодити порушника або злочинця.

Проте сьогодні доводиться констатувати наявність фактів, коли прикордонники саме через неумілі дії в сутичці з озброєним порушником, злочинцем отримували поранення і навіть гинули. При затриманні досить часто злочинний елемент чинить активний опір із застосуванням різноманітної зброї, вибухових пристроїв тощо. Аналіз свідчить, що протягом останніх років помітно зросла кількість фактів протиправних дій щодо персоналу прикордонної служби: шантажу, погроз та інших неправомірних методів впливу. Непоодинокими є випадки, коли злочинні угруповання намагаються втягнути прикордонників у протиправну діяльність.

За таких умов досконало володіти тактичними прийомами обеззброєння та знешкодження порушників, злочинців – це не тільки професійний обов'язок кожного прикордонника, а й гарантія його особистої безпеки. Персонал прикордонної служби повинен мати належну фізичну, правову, психологічну, теоретичну та практичну підготовку. Прикордонники повинні вміти орієнтуватися у складній обстановці, вміти прийняти правильне рішення в екстремальних умовах і бути спроможними протидіяти злочинцям у різних складних ситуаціях. Персонал ДПСУ має вміти належним чином застосувати прийоми захисту та нападу, не втрачати самовладання в екстремальній ситуації і вміти приймати правильне рішення, щоб не потрапити в небажану ситуацію або щоб вийти з неї з мінімальними втратами та належним чином виконати завдання оперативно-службової діяльності.

Окреслене зумовлює необхідність забезпечення особистої безпеки персоналу ДПСУ, підвищення рівня його професійної, фізичної та психологічної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Сьогодні проблему підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності вчені розглядають, як правило, насамперед в аспекті розвитку фізичних якостей, збільшення фізичної працездатності та покращення рівня фізичної підготовленості. Усі дослідження з проблем підготовки правоохоронців можна розділити на кілька груп. До першої можна зарахувати ті, у яких досліджено проблему організації фізичної підготовки у вищих навчальних закладах, проаналізовано окремі педагогічні характеристики професійної та фізичної підготовки курсантів (О. Зарічанський, С. Жембровський, Л. Ішичкіна, О. Тимошенко). Друга група наукових досліджень (В. Бабенко, Ю. Волненко, О. Попов, О. Старчук) стосується питань оптимізації професійного навчання правоохоронців. Третя група досліджень (С. Антоненко, В. Горбатов, В. Золотенко, О. Іванов, О. Циганок, М. Фролов) – це аналіз різних організаційних і психолого-педагогічних аспектів професійного навчання правоохоронців тактики рукопашного бою. До четвертої групи (В. Антонець, М. Горбачов, А. Неділько, Ю. Юрчук) можна віднести роботи, що стосуються власне досліджень проблем фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та застосування заходів і засобів фізичного впливу.

На значення фізичної готовності як складової професійної підготовки офіцерів-прикордонників звертали увагу такі дослідники, як О. Балашов, Д. Іщенко, В. Райко та ін. Безпосередньо питання фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників досліджували В. Антонець, М. Горбачов, С. Жембровський, І. Маріонда, А. Неділько, Ю. Юрчук та ін. Зазначені дослідники поглибили розуміння сутності фізичної підготовки для ефективного виконання офіцерами-прикордонниками завдань професійної діяльності, проте безпосередньо не розглядали проблему їх підготовки до застосування

засобів і заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності.

Метою статті є характеристика методичних рекомендацій науково-педагогічному складу щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення наукових праць з проблем теорії та методики фізичного виховання і спорту (В. Бальсевич, В. Видрін, В. Запорожанов, Л. Матвеев, Ю. Ніколаєв, М. Пономарьов, В. Столяров та ін.), організації фізичної підготовки військовослужбовців та представників правоохоронних органів до виконання завдань професійної діяльності (М. Бака, В. Корж, В. Барков, В. Балишев, Ю. Бородін, С. Глазунов, Г. Сухорада та ін.), удосконалення спеціальної фізичної підготовки правоохоронців (Є. Заярін, О. Івлєв, А. Лушак, Г. Яворська та ін.), з проблем розвитку змістовних і методичних основ рукопашного бою (С. Антоненко, С. Ашкіназі, В. Горбатов, О. Іванов, В. Маришук, О. Циганок, М. Фролов та ін.), нормативно-правових актів, що визначають напрями діяльності персоналу ДПСУ [1; 2], а також результати експериментального дослідження щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності дозволили обґрунтувати методичні рекомендації щодо формування цієї професійно важливої властивості.

Насамперед слід зазначити, що загальною методологічною основою підготовки до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу має бути системний підхід (І. Блауберг, Б. Железовський, В. Щербаков та ін.), відповідно до якого підготовку майбутніх офіцерів прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу слід розглядати як систему, що відображає цілеспрямований підхід до побудови навчально-виховного процесу на основі закономірностей і принципів фізичного виховання, а також свідомого науково обґрунтованого добору форм, методів і засобів підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування засобів і заходів фізичного впливу.

Важливість діяльнісного підходу (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.) обумовлена тим, що підготовка курсантів до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу як складова професійної підготовки є одним з видів навчальної діяльності, містить відповідну мету, умови, дії, операції та детермінована потребнісно-мотиваційними чинниками.

Значення особистісно орієнтованого підходу (А. Кузьмінський, В. Серіков та ін.) обумовлено тим, що під час організації підготовки курсантів до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу важливо врахувати у її змісті мету загальнопрофесійної підготовки, яка визначає необхідність забезпечення єдності розумового, морального, фізичного розвитку фахівців, а також вибору системи педагогічних форм і методів, які стимулювали б позитивну мотивацію до формування готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу.

У свою чергу положення акмеологічного підходу (А. Деркач, Є. Климов, Н. Кузьміна, К. Платонов та ін.) дозволяють визначати траєкторію особистісного зростання майбутніх офіцерів-прикордонників, що формується під час підготовки до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу як структурного елемента професійної готовності загалом.

Окрім цього, організацію підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування засобів і заходів фізичного впливу слід здійснювати з дотриманням загальних принципів фізичної підготовки (принцип усебічного розвитку, свідомості й активності, науковості й доступності, систематичності й послідовності, принцип наочності, міцності й усебічного розвитку) та загальних принципів теорії і практики спорту (урахування мети як основи побудови тренувальної діяльності; програмно-цільової організації тренувального процесу; концентрація на обмеженому за часом етапі підготовки односпрямованого фізичного навантаження; організації послідовної системи фізичних навантажень та ін.), а також специфічного принципу єдиної підготовки до застосування засобів та заходів фізичного впливу (ви-

значає найголовніші етапи, яким усі прикордонники повинні приділяти увагу).

Важливим також є те, що підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу необхідно здійснювати на основі розробленої методики, що урахує структуру відповідної готовності, зокрема її трикомпонентної будови (особистісно-мотиваційний, змістово-інформаційний та операційно-діяльнісний компоненти) та містить цільовий, мотиваційний, організаційний, змістовий та результативний компоненти.

Для забезпечення в курсантів високого рівня мотивації до засвоєння системи знань про особливості застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності, а також для самозахисту важливо ознайомлювати їх зі знаннями про значимість готовності до застосування засобів і заходів фізичного впливу для ефективного виконання з охорони державного кордону; наявною неузгодженістю у них між справжнім і необхідним рівнем сформованості готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу, а також надавати можливість цілеспрямованого розвитку фізичних властивостей, що необхідні для застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу.

Важливого значення під час організації підготовки курсантів до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу слід надавати поетапній організації підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності. Відповідно до цього навчання курсантів застосовувати спеціальні засоби і заходи фізичного впливу слід організовувати в три етапи, зокрема через формування техніки прийомів застосування засобів і заходів фізичного впливу, тренування в прискореному пересуванні, подоланні перешкод і формування емоційно-психологічної готовності до застосування засобів і заходів фізичного впливу (навчальний етап), удосконалення техніки базових прийомів застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу, оволодіння новими прийомами і діями, удоскона-

лення в подоланні перешкод, прискореному пересуванні з підвищеним фізичним навантаженням (спортивний) та через комплексне застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу з подоланням природних і штучних перешкод, прискореним пересуванням зі створенням тактичної обстановки, що моделює умови службово-оперативної діяльності (тактичний). Поетапність формування готовності до застосування засобів і заходів фізичного впливу має стосуватися також організаційних форм підготовки, використання відповідних методів і відбору прийомів, необхідних офіцеру-прикордоннику під час виконання завдань оперативно-службової діяльності.

Формування знань, умінь і навичок застосування засобів і заходів фізичного впливу потрібно здійснювати на основі моделювання ситуацій оперативно-службової діяльності офіцера-прикордонника та з відпрацюванням алгоритму дій в екстремальних ситуаціях. При цьому з урахуванням того, що навчання будь-яких рухових дій, у тому числі прийомів застосування засобів і заходів фізичного впливу, здійснюється в три етапи (знання – уміння – навички), слід насамперед надавати курсантам певний обсяг знань про особливості, правила і прийоми застосування засобів і заходів фізичного впливу, а також передбачити ґрунтовний розгляд різних аспектів системного розгляду особливостей оперативно-службової діяльності на державному кордоні. Необхідний рівень підготовленості курсантів застосування засобів і заходів фізичного впливу слід забезпечувати за рахунок ознайомлення із загальним алгоритмом дій при застосуванні засобів та заходів фізичного впливу через визначення найбільш раціональної послідовності навчання техніки прийомів застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу та логічний взаємозв'язок прийомів і дій.

Для активізації самостійної роботи курсантів з формування готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу слід забезпечити курсантів відповідними пізнавальними завданнями та ознайомити з планом його вирішення. Під час вирішення таких завдань важливо, щоб курсанти вчилися аналізувати ситуацію та описувати алгоритм своїх дій щодо застосування спеціальних за-

собів і заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності. Окрім того, після того як всі курсанти виконають усі вправи, слід проводити груповий розбір їхніх дій для оцінки ефективності самостійного вивчення курсантами того чи іншого прийому.

Важливою умовою належної організації підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу є одержання достовірної, повної і своєчасної інформації про її стан. Моніторинг у цьому випадку дає можливість визначити реальний рівень сформованості готовності курсантів до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, дати оцінку ефективності всього процесу підготовки і стимулювати мотивацію та освітні потреби курсантів [3]. Для забезпечення регулярного моніторингу підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу необхідно вибирати відповідні форми контролю, забезпечувати стимулюючий вплив оцінювання на особистісне становлення майбутніх фахівців.

Висновки. Основними методичними рекомендаціями підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу слід назвати такі: 1) використання як методологічної основи формування професійно-психологічної компетентності системного підходу, а також діяльнісного, особистісно орієнтованого та акмеологічного; 2) дотримання загальних принципів фізичної підготовки, загальних принципів теорії і практики спорту, а також специфічного принципу єдиної підготовки до застосування засобів і заходів фізичного впливу; 3) використання методики підготовки до застосування засобів та заходів фізичного впливу, що ураховує структуру відповідної готовності, зокрема її трикомпонентної будови (особистісно-мотиваційний, змістово-інформаційний та операційно-діяльнісний компоненти) та містить цільовий, мотиваційний, організаційний, змістовий та результативний компоненти; 4) забезпечення у курсантів високого рівня мотивації до засвоєння системи знань про особливості застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності; 5) поетапна

організація підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу (навчальний, спортивний та тактичний етапи) з відповідними організаційними формами підготовки та методами роботи; 6) формування знань, умінь та навичок застосування засобів і заходів фізичного впливу на основі моделювання ситуацій оперативно-службової діяльності офіцера-прикордонника та з відпрацюванням алгоритму дій в екстремальних ситуаціях; 7) моделювання ситуацій оперативно-службової діяльності офіцера-прикордонника з відпрацюванням алгоритму дій в екстремальних ситуаціях для формування знань, умінь та навичок застосування засобів і заходів фізичного впливу; 8) активізація самостійної роботи курсантів з формування готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу та ін.

Перспективними напрямками подальшого дослідження, на нашу думку, можуть бути: удосконалення організаційного забезпечення процесу підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності; дослідження чинників, що впливають на підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу та ін.

Список використаної літератури

1. Інструкція про порядок застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та використання заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України Державною прикордонною службою України [Електронний ресурс] : наказ Адміністрації ДПСУ від 21.10.2003 № 200. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03>
2. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208. – Зі змінами ; ост. ред. 9 червня 2013 р.
3. Діденко О. В. Методичні рекомендації науково-педагогічному складу вищих військових навчальних закладів щодо застосування інтерактивних

технологій у післядипломній підготовці офіцерів з гуманітарних питань / О. В. Діденко, В. О. Пулим // Збірник наукових праць № 64. Серія : Педагогічні та психологічні науки / гол. ред. Є. М. Потапчук – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України імені Б. Хмельницького, 2012. – С. 99–101.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2015.

Чудик А. В. Методические рекомендации научно-педагогическому составу и курсантам по подготовке будущих офицеров-пограничников к применению специальных средств и мер физического влияния в процессе оперативно-служебной деятельности

В статье раскрыты методические рекомендации научно-педагогическому составу и курсантам относительно подготовки будущих офицеров-пограничников к применению специальных средств и мер физического влияния в процессе оперативно-служебной деятельности.

Ключевые слова: *подготовка, применение специальных средств и мер физического влияния, этапы, методика.*

Chudyk A. V. Methodological recommendations for the teaching staff and cadets on training future border guard officers to use special means and measures of physical restraint in the process of operational and service activity

The article reveals methodological recommendations for the teaching staff and cadets on preparing future border guard officers to use special means and measures of physical restraint in the process of operational and service activity.

The main methodological recommendations for the training of future officers and border guards to use special means and measures of physical restraint should include: 1) the use as a methodological basis for the formation of professional and psychological competence and also system, active, learner-centered and acmeological approaches; 2) adhering to the general principles of physical training, the general principles of the theory

and practice of sport, as well as the principle of a specific training to use means and measures of physical influence; 3) the use of training methods for the application of means and measures of physical restraint and that takes into account the structure of respective readiness, including its three-component structure (personality-motivation, content-information and operational-functional components) and includes target-oriented, motivational, organizational, content and resultative components; 4) ensuring a high level of motivation of cadets to assimilate knowledge system about the features and use of special means of physical influence in operational and service activity; 5) gradual organization of training future border guard officers to use special means and measures of physical restraint (educational, sport and tactical stages) with the appropriate organizational forms and methods of training; 6) formation of knowledge, abilities and skills of application of measures of physical influence based on simulations of operational and service activity of a border guard officer with working out of an algorithm of actions in emergency situations; 7) simulation of operational and service activity of a border guard officer with working out of the algorithm of actions in emergency situations to form knowledge, abilities and skills to apply means and measures of physical restraint; 8) encouraging self-preparation of cadets to from readiness to use special means and measures of physical restraint, etc.

Keywords: *training, methodological recommendations, use of special means and measures of physical restraint, stages, methods.*